

A SZOCZIOLÓGIA MÓDSZEREI.

— KÉT VÉLEMÉNY. —

Páris, 1905 márczius hava.

Azt hiszem, hogy a szociológia minden munkása többé-kevésbé kínosan érzi azt a bizonytalanságot, mely a mi fiatal tudományunkban uralkodik. A hány író, annyi módszer. Sőt a mi még szomorúbb: a hány író, annyi a törvényszerűség. Míg a természettudományokban van egy egész csomó tény, indukció, általánosítás és törvényszerűség, melyeket a kutató biztos alapul fogadhat el a továbbfejlesztésre: addig minálunk alig van csak összefüggés is, melyre vita nélkül lehetne hivatkozni. Mi lehet e szomorú zűrzavarnak az oka? A jelenségek szerfölötti bonyolultságán kívül bizonyára az, hogy az írók többsége olyan oldalukról fogja meg a jelenségeket, mely szubjektív voltánál fogva az ellenőrzésre nem alkalmas. A míg kizárólag vagy főként az egyéni öntudat tényeivel operálunk, mindig ki vagyunk téve annak, hogy egy másik „önmegfigyelő” okoskodásunkat visszautasítja, mondván: az én öntudatomban pl. az altruizmus alapvető tényező, tehát hamis a te elméleted, mely az önzésből vezeti le a társadalmi élet tüneteit. És hiábavaló más emberek öntudati tényeire hivatkozni, melyek ismét csak önmegfigyelés tárgyai lehetnek. Ha az ember természettudományi munkákat olvas, lehetetlen, hogy meg ne kapja az a *pontoság, objektivitás s ellenőrizhetőség* a mi bennük jelentkezik. Nem szubjektív tényekről, hanem dolgokról van szó: megmérhető, megfogható, összehasonlítható és senki által le nem tagadható dolgokról. Úgy, hogy az emberben okvetlenül előtör a sóhajtás: Hát csak a szociológia lesz mindig arra kárhóztatva, hogy az önmegfigyelés szörszálhasogatásain veszekedjék!

* * *

Ilyen és hasonló gondolatok hosszú ideje foglalkoztatnak már, úgy, hogy főleg ebből a szempontból igyekszem napjaink francia szociológiájának munkáival s törekvéseivel foglalkozni. Különösen két ember érdekelt a dolgok ilyen nézéséből.

Az egyik Le Dantec, a francia biológiának érdekes és lendületes elméjű munkása, a ki e mellett sok érzékkel bír a filozófiai s szociológiai problémák iránt. S minthogy Comte óta a biológiában látjuk tudományunk abc-jét, nagyon kíváncsi voltam rá, hogy a modern biológia ezen úttörő művelője hogyan ítéli meg a szociológia helyzetét.

A másik Durkheim, a ki Tarde halála óta a francia szociológia nagymestere s a ki a *L'année sociologique* zászlaja alatt a fiatal szociológusok egész seregét egyesíti ép a pozitív, objektív módszer jegyében.

S minthogy a szóbeli eszmecsere alkalmas arra, hogy olykor különösen éles megvilágításba helyezzen dolgokat, melyek a papiroson a figyelmet elkerülhetik, mindkét tudóstól engedélyt kértem, hogy e problémáról hozzájuk néhány kérdést intézhessek. Ők szíves készséggel nyújtottak nekem erre alkalmat s én nézeteiket oly érdekeseknek taláalom, hogy nem mulaszthatom el azokat a *Huszadik Század* olvasóinak bemutatni. Le Dantec eszméit annak a diskurzusnak formájában kel adnom, melyben ő azokat kifejtette, minthogy e vonatkozásban nézeteit eddig nem írta meg. Durkheim álláspontjának ismertetésénél könnyebb helyzetben leszek, mivel nem rég jelent meg *Les règles de la method e sociologique* című könyvének harmadik kiadása. Ebben nagy szababatsággal tárgyalja azt a problémát, melyről itt szó van, úgy hogy legfeljebb írott véleménye kiegészítésül kell fölhoznom az elmondottakat.

Le Dantec még alig lehet negyven éves és az ember nehezen hinné, hogy könyvei már egész kis könyvtárt tesznek ki. Alig képzelhető élvezetesebb tudományos olvasmány, mint az ő írásai, melyek példái a világos és elegáns előadási módnak. Beszéde is ilyen: élénk, tiszta és lendületes.

Azon kezdtem, hogy műveinek különösen azok a részei tettek rám nagy hatást, s keltették fel érdeklődésemet, melyekben a weismannismus bírálatát adja. A szerzett tulajdonságok örökletességének tagadása majdnem megzavart s az egész fajkeletkezési elmélet homályossá vált előttem. Azt hiszem, hogy az ő bírálata a Weismann-féle erőszakos tudományos metafizika végleges megdöntésének tekinthető.

— Nem is metafizika az, kérem. Egyszerűen téves és önkényes előzményekből téves és önkényes következtetések levonása. Egy teljesen megdőlt doktrína. Bátran azt lehet mondani, hogy a ki hinni tud benne, nem tud tudományosan gondolkozni.

De a lamarcki tényező segítségül hívása mellett is logikai képtelenség marad előttem a fajok fokozatos továbbfejlődése — ha nem hangsúlyozunk mindig egy alapfeltételt. Azt, hogy a *környező óriási időközökön át állandónak tekintendő*.

Ugyanis a míg csak azt mondják, hogy a fajok átalakulása a változó környezethez való folytonos alkalmazkodás, lehetetlen megérteni, hogyan állt elő a fajok az a sora a protistáktól az emberig. Mert ha a környezetet változónak tekintjük, nyilvánvaló, hogy az egyik nemzedék alkalmazkodását lerontja a következő nemzedék ellentétes alkal-

mazkodása a megváltozott környezethez. Ha tehát a környezet állandóan változnék, csak monstrok jöhetnének létre s a fajok és társadalmak fejlődése egyként érthetetlen volna. Én tehát azt hiszem, hogy minden biológiai s szociológiai kutatásnak arra a feltételezésre kell támaszkodnia, hogy *igenis a környezet beláthatatlan időközön át változatlan marad*. Ezt a pontot nem látom a biológiában kellőleg megvilágítva.

— Igaza van. És legújabb könyvemben hangsúlyozom, hogy a környezet igen hosszú periódusokon át változatlannak tekintendő, illetőleg, hogy változásai oly lassúak, hogy észre sem vehetők.

Elmondtam azután, hogy az *amphimixis*-re vonatkozó kutatásai rendkívül érdekelnek, mert — úgy látom — pozitív választ adnak a szociológia egy izgató problémájára: az *evolútio* és *revolútio* kérdésére. Ugyanis a szociológusoknak két tábora van. Az egyik szerint csak megfelelő intézményeket kell létesíteni, hogy egészen új társadalmi hatásokat érijünk el. A másik szerint minden haladáshoz az emberanyag lassú, fokozatos átgyúrása, nevelési, erkölcsi átalakítása szükséges.

— Ezt a papok szokták mondani — szakított félbe türelmetlenül Le Dantec.

Nem kérem, nemcsak a papok. Ezt nem kisebb emberek is mondják, mint Spencer, Fustel de Coulanges és a liberális doktrína egy egész csomó képviselője. Én már most azt hiszem, hogy az *amphimixis*-re vonatkozó újabb biológiai eredmények alapján pontosan lehet e kérdésre válaszolni. Egy konkrét példával legjobban tudom illusztrálni gondolataimat: Magyarországon alig van két, kultúrára távolabb eső faj, mint a zsidó és az oláh. Az oláh a legelmaradottabb, a legműveletlenebb. A zsidó a legintellektuelebb és a legraffináltabb. Mi történnék, ha egy este észrevétlenül az összes zsidó csecsemők helyébe oláh csecsemőket csempésznének be az elhagyott kis erdélyi falvakból? Vajjon ennek a cserének nagy, észrevehető eredményei lennének-e?*

Nem. Nagyban és egészben minden a régiben maradna. Az oláhokból zsidók, a zsidókból oláhok lennének a körülmények, az intézmények, a lehetőségek hatása alatt. Legfeljebb ezek az új zsidók valamivel mohóbbak, éhesebbek, kegyetlenebbek, szaporábbak volnának, egy-egy szint vagy divatot jobban kedvelnének, mint a régiek... de egészben minden a régiben maradna.

Helyes-e ez a válasz?

— Kétségtelenül. Egy emberfajon belül az eltéréseket túlnyomó részben a környezet és a nevelés eltérései okozzák s így helyes biológiailag az a szocialista felfogás, mely az intézmények gyökeres átforgatásától, tehát egy *új nevelési rendtől* várja a viszonyok *alapvető*

* Ezt az érdekes példát *Diner-Dénes* barátom hozta fel egyszer, mikor ezen a kérdésen vitatkoztunk. Az igazság érdekében meg kell jegyeznem, hogy ő már akkor abban az irányban kereste a megoldást, melybe engemet csak az újabb biológiai kutatások vittek.

változását. És ehhez nem kell „hosszú nemzedékek lassú munkája”, de elég lehet egy nemzedék átnevelése.

Bármily érdekesek és tanulságosak legyenek is a biológia útmutatásai, mégis azt hiszem, hogy a társadalomnak, mint *olyannak* — nem pedig az azt alkotó embereknek — tanulmányozása még mindig nélkülözi a valódi terme szettudományi alapot. Még mindig csak tünetekkel s elméletekkel dolgozunk.

— Úgy annyira, folytatta Le Dantec, hogy még nincs szociológiai tudomány. Tényleg hiányzik a módszer természettudományi biztossága. Ezt a hiányt érezzük valamennyien, de magam sem tudom, hogy hol kellene megragadni a dolgot. A történelmi materializmus kétségtelenül haladás abban az irányban, melyet a *véletlen kanalizálásának* neveztem el. De erőszakos megcsonkítása az eseményeknek. Már „Goethe egy híres versében azt vitatta, hogy az emberek mozgalmait és küzdelmeit a táplálkozás szükséglete határozza meg; nyilvánvaló, hogy ez nem igaz; különösen az emberi szenvedélyek a tevékenység hatalmasabb tényezői, mint a gazdasági megfontolások; s nem ritkán látunk embereket, a kik heves izgalmak hatása alatt tökéletes ellentétben járnak el érdekeikkel. Tehát teljesen vakmerő dolog volna mindent az evés szükségleteiből megmagyarázni akarni; az egyedüli, a mit állítani lehet az, hogy minden egyénnek, a ki életben akar maradni s a ki érdekelheti családfája történetíróját, szükségképp végeznie kell egy csomó tevékenységet, melyeknek eredménye az, hogy életben marad. Ezen tevékenységek szükségszerűsége elég cselekvési szabadsága korlátozásához, a véletlen kanalizálásához.* Ez tehát némi haladás, de távol áll a kérdés tudományos megoldásától. Ismétlem: csak látom a szociológia hiányosságát, de ma még nem tudok valami biztos módszert ajánlani.

Erre azt válaszoltam, hogy, van Le Dantec-nek egy gyakran visszatérő gondolata, mely nekem olykor a továbbkifejtésre alkalmasnak tűnik fel. T. i. ő ismételten hozza fel ezt az érvet az emberi akaratszabadság ellen: „A legpontosabb tapasztalatok a biológust arra az eredményre vezették, hogy az elemi élet minden jelenségének abszolút determinizmusát fogadja el; nos, minthogy az ember egyesegyedül sejtekből áll, mindaz, a mit tesz nem egyéb, mint ezen elemi tevékenységeknek az eredménye, a szintézise; s minthogy ezek az elemi tevékenységek determinálva vannak, az ember nem szabad.”** Ez az érv Le Dantecnek eszközül szolgál, hogy biztosnak s megingadhatatlannak fogadja el azt a tételt, hogy az emberi élet sem lehet más, mint *ugyanaz a fiziko-chemiai* folyamat, a mely a sejtéletet alkotja. Hátha most valaki úgy okoskodnék tovább, hogy a társadalom meg embereknek az összetétele s minthogy az emberek sejtekből állanak: a társadalom törvé-

* Le Dantec: *Les Influences ancestrales*. (Paris, 1904.) 94. 1.

** Le Dantec: *L'Unité dans Pétre vivant* (Paris, 1902.) 4. 1.

nyeit a sejt-biológia törvényeiben kell keresni. És tényleg nálunk valaki ezt a merész gondolatot nemcsak kimondotta, de azt részleteiben alkalmazta is. (És itt röviden körvonaloztam Méray alapgondolatát.)

— Lehetetlenség — válaszolta Le Dantec. A sejtmag és a plazma viszonyait még épséggel nem ismerjük s a legellentétebb dolgokat lehet róluk állítani. Tehát egy ilyen átvitel képtelenség, mert a némileg ismert (a társadalmat) a teljesen ismeretlennel akarnók így megmagyarázni.

[Csak később jutott eszembe, hogy ezzel az állítással Le Dantec némileg önmagával került ellentétbe. Mert hisz ép a mai lélektan, a mely ellen L. D. biológiai alapon küzd, szokta egyre főérvül felhozni, hogy a lélektant fiziko-chemiai törvényszerűségekkel magyarázni annyit tesz, mint a közvetlenül adottat és tűrhetően ismert (a lelki életet) a távolabbival és ismeretlennel felderíteni akarni. Pedig L. D. kifejezetten megírta és élő szóval is mondotta, hogy *igen is már ma az élet kifejezhető pusztán fiziko-chemiai törvényszerűségekkel*. Hogy nincs hiátus e jelenségek között!]

Szóval Le Dantec látja a bajt, de orvosságot nem tud. Csak ezt:

— Az kétségtelen, hogy a megoldás csak a természettudományok módszereivel lehetséges. És ez a módszer a matematikán és a fizikán alapszik. Nem adok rá 15 évet és ezen ismeretek nélkül egy sor tudományos írást sem fog lehetni megérteni. A mit eddig a szociológiában csináltak: Alig ér valamit. Comte munkája se, pedig én őt a világ legnagyobb filozófusának tartom. *Ép azért a szociológia megteremtője az lesz, ki az összes eddigi szociológusokat félredobva a maga lábán és a természettudományok módszereivel tör magának utat.*

Ezzel a szomorú negatív eredménnyel távoztam a nagy biológustól.

* * *

Durkheim már nem fiatal ember. Éveken át a bordeaux-i egyetemen volt a szociológia tanára s most a Sorbonneon a Buisson utóda. A német professzorokra emlékeztet, megjelenésében úgy, mint könyveiben nehézkes megkülönböztetéseivel. Szeret logikai kategóriákkal és görög filozófusokkal operálni. De azért egészen modern ember, mint az olvasó e rövid kivonatóból is látni fogja, melyben módszertani elveit ismertetni fogom.*

A szociológia ellentétben a biológiával s a lélektannal nem az egyénekkal, hanem a *társadalmi tényekkel* foglalkozik. „Társadalmi tény minden cselekvési mód, megállapított vagy nem, mely alkalmas arra, hogy az egyénre külső kényszert gyakoroljon. Vagy más szavakkal: mindaz, a mi általános egy adott társadalom egész kiterjedésében,

* *Les règles de la méthode sociologique*. Troisième édition revue et augmentée. Paris, Alcan. 1904.

de a melynek önálló és az egyéni nyilvánulatoktól független léte van. (19. 1.)

A kutatás első és főszabálya az, hogy *a társadalmi tényeket, mint dolgokat tekintsük.* (20. 1.) Vagyis a társadalmi jelenségeket önmagukban kell tekintenünk, elválasztva az öntudati alanyoktól, kik azokról maguknak képzeteket csinálnak; kívülről kell őket tanulmányozni, mint külső dolgokat; mert ezen minőségükben jelentkeznek azok nekünk. (36.) Eddig a szociológia többé-kevésbé kizárólag nem dolgokkal, de fogalmakkal foglalkozott. Pedig az a mi létezik, a mi egyedül megfigyelhető: az egyes társadalmak, melyek születnek, fejlődnek és meghalnak. (26.) A szociológiának át kell menni azon a korszakos reformon, mely a lélektan megtermékenyítette: önmegfigyelőből kísérletivé kell válnia. A szubjektív stádiumból az objektívba kell átmennie. A szociológia még előnyben is van a lélektan felett, mert tényeit könnyebb megragadni, míg a lélektanban ez szerfelett nehéz.

Ezen főszabályból két másik következik.

Az egyik így szól: *Rendszeresen ki kell küszöbölni minden előleges véleményt.* (40.)

A másik: *A kutatás tárgyául csak oly tünemények bizonyos, csoportját szabad felvenni, melyek néhány külső jellemvonás által előzetesen meg vannak határozva s a melyek benne közősek. Ugyan-ebbe a kutatásba mindazon tüneményeket be kell foglalni, melyek ennek a meghatározásnak megfelelnek.* (45.)

Pl. ha valaki a bűnt akarja tanulmányozni nem szabad előzetesen semmiféle lélektani megfigyelésekbe bocsátkoznia, hanem a tünemény objektív kritériumait kell keresnie s azt fogja találni, hogy minden társadalomban találkozunk oly tettekkel, melyek e társadalom azt a reakcióját szokták előidézni, melyet büntetésnek szoktak nevezni. Az egész kutatásnak ezeken az objektív, szigorúan körülhatárolható tényeken kell felépülnie, nem pedig ezen tények bennünk élő fogalmain vagy érzelmein. így járva el, a tények nem függnek többé tőle a tudóstól, elméje különleges hajlandóságaitól, hanem a dolgok természetétől. A külső jel, melynek alapján azokat ebbe vagy abba a kategóriába sorolta, mindenkinek felmutatható, mindenki által elismert s az egyik kutató megfigyeléseit a másik ellenőrizheti. (46.)

Ezen szabályokból szükségkép egy negyedik következik: *Ha a szociológus a társadalmi tények bármely osztályának vizsgálatához kezd, arra kell törekednie, hogy azokat oly oldaláról fogja fel, melyen azok egyéni nyilvánulataikból izoláltan jelentkeznek.* (57.)

Így pl. a családi típusokat nem az utazók és a történészek leírásai után kell osztályozni, hanem mindenekelőtt a családjog s különösen az örökjog alakulataiból.

Ezek után Durkheim a normális és a pathologikus jelenségek megkülönböztetésére nézve állít fel szabályokat:

1. Valamely társadalmi tény normális egy meghatározott tár-

sadalmi típusra nézve, fejlődése egy meghatározott fázisában tekintve azt, ha az előfordul az azon fajú társadalmak átlagában, fejlődésük megfelelő fázisában szemlélve azokat.

2. Az előbbi módszer eredményeit igazolni lehet, kimutatva, hogy a jelenség általánossága az illető társadalmi típusban a kollektív élet általános feltételeitől függ.

3. Ez az igazolás elengedhetetlen, ha oly társadalmi fajtaról van szó, mely még nem érte el integrális fejlődését. (80.)

Ezek a szabályok a társadalmi típusok osztályozását teszik szükségessé.

Ezen osztályozás főszabálya: A társadalmakat elkezdjük összetételei fokuk szerint osztályozni, alapul véve a tökéletesen egyszerű, vagyis egyetlen segmentumu társadalmat; ezen osztályok belsejében különböző változatokat fogunk megkülönböztetni, a szerint, a mint a segmentumok teljes egybeolvadása fordul-e elő vagy pedig nem. (106.)

Ez nagy feladat volna s Durkheim is elismeri, hogy az összetettebb társadalmak osztályozása még mindig nyílt kérdés.

Hátra vannak még a társadalmi tények magyarázatának módszerei.

Erre nézve Durkheim azt tartja:

Valahányszor az ember egy társadalmi jelenséget meg akar magyarázni, külön kell annak előidéző okát és az általa betöltött működést keresni. (117.) Az ok csak az előzetes társadalmi tényekben kereshető, a működés pedig valamely társadalmi czzállal való összefüggésben.

Durkheim mereven visszautasít minden az egyéni lélektanból vett magyarázatot: a lélektan és a szociológia között a folytonosság ugyan úgy megszakad, a hogyan megszakad a biológiai és a fiziko-chemiai tudományok között. Következésképp mindannyiszor valahányszor egy társadalmi tényt közvetlenül egy pszichikai ténnyel magyaráznak meg: biztosra vehetjük, hogy ez a magyarázat hamis. (128.)

[Mivé lesz azután ez az érv, ha Le Dantecnek hihetünk, a ki szerint a biológia — legalább alapvető tünetnyeiben — már ma kifejezhető fiziko-chemiai törvényekkel!?)

Végül a bizonyítékok adminisztrációja tekintetében két módszer-tani elvet hangsúlyoz:

1. Ugyanannak a hatásnak mindig ugyanaz az ok felel meg. (157.)

2. Csak némileg is komplikált társadalmi ténynt nem lehet magyarázni másként, mint úgy, ha integrális fejlődését az összes társadalom-fajokon át követjük. (169.)

Talán már ez a borzalmasan sovány vázlat is meggyőzheti az olvasót az objektivitásra való erős törekvésről, mely Durkheim egész iskoláját áthatja. Mert ezeket a szabályokat be is tartják és a Durkheim könyveit (*De la division du travail social; Le Suicide*) mint az objektív kutatás mintáit szokták tekinteni. S tényleg pontos és gondos munkák is azok a tények és adatok kezelésében, valamint a problémák

megragadásában. Mégis, egészben véve nekem kellemetlen olvasmányok, mert tömeglélektani magyarázatai erőszakoltaknak és metafizikai jellegűeknek látszanak. E mellett a dolgok felfogásában s értékelésében ezeket a könyveket, valami kispolgári levegő járja át, mely azt hiszem, sok modern embert fog visszariasztani. Hogy pl. valaki a jogélet menetét a kollektív érzelmekből magyarázza s az osztályküzdelmekről egy szót se beszéljen: nekem egyenesen szörnyűséges. Általában Durkheim irtózik minden racionalis magyarázattól s mindig bonyolult kollektív lélektani folyamatokkal operál.

— Én nem indulok ki semmiféle lélektani tényből vagy feltételezésből, válaszolta nekem, mikor ezt a módszerét gáncoltam. Én mit sem tudok az emberi természetről, mert nem ismerjük. Ezen az alapon az ember csak okoskodásokhoz s fogalmakhoz jut el, de nem a dolgok természeti rendjéhez. Látja pl. Spencer az „egyéni lélektan tényei” alapján csinált egy vallás-szociológiát, mely ma már minden illetékes kutató szemében *pur enfantillage*. Én a tények összefüggéseit nézem s azok kényszerítenek bizonyos kollektív lélektani magyarázatokra, melyek igazságára nézve nem lehet fontos, hogy az egyéni öntudat tényeit sértik. Hisz Bachofent is kinevették, mikor a matriarchatus tényeivel fellépett, mert azok ellentétben voltak bizonyos öntudati tényekkel. S ezek az öntudati tények vezettek például a fizikában a *horror vacui* elméletére s egyéb antropomorf magyarázatokra.

Bármily ellenszenves legyen is előttem Durkheim számos eredménye, azt kétségtelennek tartom, hogy módszerének alap gondolata helyes s hogy minden fiatal harcosnak, ki a szociológiai igazság várának meghódítására útnak indul, csak ezt az egy jelszót volna szabad kiadni:

— *Tények kellene nekünk! És újra tények!! És ismét tények!!*

Jászi Oszkár.